Jeszenszky Géza

Mosolygó vagy ijesztő?

VISSZHANG - LXVII. évfolyam, 12. szám, 2023. március 24.

Az Ukrajna ellen indított háború ürügye az ott élő vagy tízmilliós orosz anyanyelvű lakosság megvédése volt. Emlékezzünk, 1939-ben a náci Németország esetében Csehszlovákia szétverésének, majd Lengyelország megtámadásának az ürügye ugyancsak a német kisebbségek állítólagos elnyomása volt. Már 2014-ben is világos volt azonban, hogy Oroszország valódi célja határainak nyugati irányú kiterjesztése, és ezt – az önrendelkezés elvére hivatkozva – fegyveres erőszakkal, katonai megszállással és álságos népszavazásokkal igyekszik elérni.

Sok magyar elhitte, hogy Putyin az orosz „nemzettársak” érdekében folyamodik erőszakhoz, érdemes neki drukkolni, és Ukrajna vereségének a Kárpátalján élő magyarok a haszonélvezői lehetnek. (A vérmesebbek az Ukrajnát határozottan támogató Románia esetében is valami hasonlót remélnek.) Gondolni is ijesztő arra, hogy Európa közepén újra egymásnak eshetnek a népek, hogy fegyveres úton próbálják érvényesíteni önző programjukat, átrendezni a térképet, a nemzetek és a nemzeti kisebbségek viszonyát. Trianon kárvallottai, mi, a magyarok, semmi jót nem várhatunk, ha összeütköznénk egy vagy több szomszédunkkal, az eredmény újabb nemzeti tragédia lenne.

Trianon századik évfordulója, az ezzel kapcsolatos könyvek és viták hatása kettős. Gyarapította az ismereteket, cáfolta az alaptalan legendákat, de sebeket tépett föl, indulatokat gerjesztett, és erősítette a veszélyes téveszméket. Alig esett szó a Trianonhoz vezető útról, saját hibáinkról és felelősségünkről, amire pedig a múltban annyi kiváló elődünk hívta már föl a figyelmet. Noha az 1989/90-es rendszerváltozás azt ígérte, hogy jó magyar politikával és a világ jóindulatával a trianoni trauma orvosolható. Az orvoslás 1988 és 1994 közötti erőfeszítéseiről könyvem jelent meg 2016-ban az Osirisnál *(Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben)*. Jó harminc év alatt történt is némi előrelépés Trianon káros és súlyos következményeinek a fölszámolásában. Nincs nyílt ellenségeskedés szomszédjainkkal, sőt legtöbbjükkel kétoldalú baráti szerződésünk van, azonos szövetségi rendszerben és politikai-gazdasági közösségben élünk velük, az alkotmányok biztosítják az emberi és politikai jogokat, és (elvben) hasonló értékeket vallunk, hasonló céljaink vannak. A szomszédos országokban vannak magyar pártok és intézmények, szabadon működnek magyar egyházak, van magyar sajtó és iskola (nem mindenhol, Ukrajnában éppen az utóbbi fölszámolása folyik), vannak jó politikai programok, nincs nyílt diszkrimináció, állami szintű üldözés. De a nyelvhasználati jogok az országok többségében elégtelenek, nincs jogilag garantált kétnyelvűség, nagyon hiányos a helyi demokrácia, nincs sem területi, sem kulturális autonómia, a II. világháború után elkobzott (államosított) vagyontárgyakat csak részben vagy sehogy nem szolgáltatták vissza, léteznek nyíltan magyarellenes pártok, csoportok. (Az utóbbiak tevékenysége a parlament fórumától a futballmeccseken át a magyar emlékek, feliratok eltávolításáig, temetők és sírok elleni támadásokig terjed.) Mindennek az eredménye az utódállamokban a magyar etnikum számának és még inkább arányának a folyamatos csökkenése, az asszimiláció gyorsulása.

Az egymást követő magyar kormányok különféle eszközökkel igyekeztek változtatni e helyzeten, gyógyítani a sebeket, segíteni a magyar kisebbségek fönnmaradását, hagyományaik és kultúrájuk ápolását, anyagi gyarapodásukat. (Itt most nem szólnék a „nemzetpolitikában” elkövetett hibákról.) A legfontosabb eredmény, hogy öt szomszédunkkal együtt tagjai lettünk az Európai Uniónak. Egyetlen dologban minden magyarnak egyet kell(ene) értenie: *a trianoni trauma gyógyulásának egyetlen esélye és eszköze az európai integráció.*

1849, a szabadságharc leverése azzal a tanulsággal járt, hogy a soknyelvű történelmi országot alkotó népeknek, ha szabadok akarnak lenni, meg kell egyezniük egymással. Kossuth Lajos ennek szellemében dolgozta ki a Dunai Konföderáció programját. „Ha kérdeztek, mit gondolok Magyarország jövendőjéről? azt felelém, vagy nincs jövendője, vagy ha van, jövendője az, hogy a szomszéd kisebb nemzetekkel egy foderatiot képezzen, mely mindezen kisebb nemzeteknek politicai szabadságát s függetlenségét, bármely hatalom túlnyomó súlya ellen, nemzetiségét pedig beolvasztás ellen biztosítsa.” Kossuth az egyes nemzeti közösségek jogos igényeit az egyéni és csoportjogok kombinációjával akarta biztosítani. A nemzetiségi elv alapján kialakítandó, a svájci kantonokhoz hasonlítható, önkormányzattal bíró megyékkel, valamint minden nemzeti csoport számára személyi alapon álló országos politikai szervezettel. „Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! Íme ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! Íme egy mosolygó jövő valamennyiök számára!”

Nem túlzás ezt a tervet az Európai Unió egyik előfutárának tekinteni, de most már nemcsak a Duna-medencére korlátozva, hanem összeurópai keretben valósul meg. Nem állunk távol attól, hogy velünk együtt a történelmi Magyar Királyság valamennyi utódállama és szomszédja az Európai Unió tagja legyen. Ebben a szervezetben megszűnik a határok elválasztó szerepe, helyreáll Közép-Európa gazdasági egysége, ezt a közös pénz is erősíti. A magát nemzetinek deklaráló centralizált állam helyett a nyolc országban élő magyar nemzet eszmei és kulturális egységét, az akaratuk ellenére más országokhoz csatolt magyar közösségek fönnmaradását a nyelvi és kulturális sokszínűséget elfogadó állam, a helyi demokrácia, a szubszidiaritás, azaz a decentralizálás, az emberi jogok, benne a történelmi nemzeti kisebbségek papíron szerepelő jogainak érvényesülése tudja csak biztosítani. Ez nem utópia, és talán nem is naivitás, bár ma még egy elérendő cél. Az unió – ha a kívánatosnál lassabban is, de – halad a szép elvek megvalósítása felé, miközben a nemzetek eltűnése, összeolvadása nem fenyeget. Egyes szomszédjaink bizalmatlanságát, a szélsőséges, magyarellenes irányzatok visszaszorulását az unió és abban a magyar kormány jó politikája nagyban elő tudja segíteni. Ebben fontos szerepet tud(na) vinni a Visegrádi Együttműködés, a V4 – ha működik, ha nem bomlasztják föl az európai szolidaritással és az orosz agresszióval kapcsolatos nézeteltérések.

Balázs Péter, egykori iskolatársam a Toldy Gimnáziumban, majd egyik utódom a külügyminiszteri poszton, e lap 2023. március 3-i számában szép esszét közölt *A trianoni trauma oldása a mai Európában* címmel. Legtöbb gondolatával egyetértek, néhány ponton azonban másként fogalmaznék.

Én is rendkívül fontosnak és sürgetőnek tartom a közlekedési kapcsolatok komoly erősítését szomszédjainkkal. Trianon következtében vasútjáratok szűntek meg, utakat zártak le, ezek nem mindegyike lett helyreállítva. Szívügyeim közé tartozik a Drégelypalánk–Ipolyság közti, az 1960-as években fölszámolt, hat kilométer hosszú vasúti pálya helyreállítása, hogy így a közúttal versenyképes idő alatt lehessen eljutni egy magyarlakta sávon át Zólyomba és Besztercebányára. Két működő vonalon évek óta nincs személyszállítás: Balassagyarmat és Losonc között, valamint Salgótarján–Fülek–Losonc felé. Ezek a vasutak nemcsak a határ túloldalán élő magyarok számára lennének fontosak, könnyítve kapcsolatukat az anyaországgal, de fölélénkítenék Nógrád és egész Közép-Szlovákia gazdasági életét. (Az első világháború előtt a Salgótarján–Rimamurány iparvidék pezsgő régió volt, ma periféria, rozsdaövezet.)

A Kárpát-medence népei – a múlttal ellentétben – ma már alig ismerik egymás nyelvét és kultúráját. Az egykori *lingua franca*, a német helyét fölváltotta az angol, de legalább a határok övezetében és a vegyes, kevert lakosságú területeken ismerni és tanítani kellene egymás nyelvét. Ezt ma még fakultatív alapon sem kínálják az oktatási intézmények.

Hazai egyetemeinknek nemcsak fontos bevételi forrása a külföldről érkező hallgatók tandíja, de barátokat is képeznek az ország számára. Ha az állam alól kiszervezett egyetemek kuratóriumi tagsága ügyében a kormány nem fogadja el az EU – teljes mértékben megalapozott – kifogásait, elesünk az Európai Unió diákprogramjaitól, és így a politikai mellett a kulturális elszigetelődés is fenyeget.

Balázs Péter hibásnak tartja az „etnikai alapú autonómia” igényét. Ez így valóban nem hangzik jól,

szomszédjaink mereven el is utasítják, és külföldön sem kap támogatást a gondolat. De tegyük világossá: nem arról van szó, hogy a még ma is (erős) magyar többségű területeken (mint a Székelyföld, Csallóköz, a Tisza-vidék Ukrajnában és Szerbiában) az autonómia (bölcsebb regionális önkormányzatról beszélni) csak a magyarok kezébe adná a közhatalmat (közigazgatás, területfejlesztés, közbiztonság), mindebben arányosan részt vennének az adott területen élő nem magyarok is. Nem kizárólag magyar lenne a hivatalos, illetve a közintézményekben és a mindennapi életben használt nyelv, de hivatalos kétnyelvűség lenne. A magyar tanítási nyelvű iskolákban továbbra is intenzíven oktatnák az adott országban többségben élők nyelvét, de az ottani nem magyar iskolákban tanítanák a magyar nyelvet is. Ahogy ez természetes a kétnyelvű Dél-Tirolban, Finnországban, Schleswigben. Az ilyen területi autonómia ellen csak az elvakult nacionalistáktól várható tiltakozás.

Emlékezetpolitika – ez általában a történelmi valóság politikai célú manipulálását jelenti. Balázs Péter szerintem téved abban, hogy „[a] Bécsújhelyen lefejezett Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc nyilvánvalóan horvátok voltak, a Hunyadiak alighanem románok, de a magyar történelemben kaptak fontos szerepet." A „nemzeti ébredés" a XVIII. század végén indult meg, és a XIX. századtól kezdve vezetett súlyos vitákhoz, sőt háborúkhoz. Addig csak „territoriális nacionalizmus"-ról beszélhetünk, azaz a lojalitás alapja nem a nyelv és a kultúra, hanem a terület volt. A Rex Hungariae történelme a magyar, horvát, német, román, szlovák, szerb, sőt szlovén történelem is, királyainkat e nemzetek mind a magukénak tekinthetik. Az egykori ország alattvalói *hungarus*ok voltak, sokan több nyelvet is használtak: az Országgyűlésben a latint, a közéletben a magyart és a helyi többség nyelvét, a konyhában pedig főként a kiszolgáló személyzet nyelvét. A Zrínyik, Frangepánok, Joszipovicsok, Skerleczek és annyi más család keveredett magyarországiakkal, egyszerre voltak horvátok és magyarok. Zágráb várnegyedében a közhatalmi intézmények falairól ismerős nevek és ismerős öltözékek tekintenek reánk. A Felföld szláv, német és magyar lakossága körében sem a nyelv volt fontos, hanem a társadalmi helyzet, ki volt nemes, polgár, iparos vagy paraszt. Ugyanez volt a helyzet Erdélyben és Máramarosban. Hunyadi János és Mátyás származása bizonytalan, keveredett bennük a magyar, román, sőt valószínűleg a szerb, de akár Zsigmond király „vére" is. A történelmi családokért és személyekért nem vetélkedni kellene, több mai nemzet is őrizheti emléküket. E témához tartozik, hogy Mohács után a Magyar Királyság önálló jogalany volt-e, vagy a Habsburg Birodalom része. Mindkettő, de nem véletlen, hogy az uralkodó 1806-ig a Német-római Birodalom, majd Ausztria császára, Hungáriának pedig királya volt. A csehek és németek által lakott Bohémiával (a mai Csehország) és Sziléziával ellentétben a Kárpátok övezte medence sosem tartozott a Bécs (időnként Prága) központú császársághoz, királyait Pozsonyban, majd Budán meg kellett koronázni. A magam részéről kifejezetten örülök, hogy Szlovákia fővárosában ma nagy kultuszuk van a közös múltra emlékeztető koronázásoknak.

Ha ábrázolni próbáljuk a Trianon örökösei közötti viszony alakulását az utolsó száz évben, érdekes görbét kapunk. A két világháború között Magyarország és a kisantant között a viszony kifejezetten ellenséges volt, ennek a levét elsősorban az utódállamokhoz csatolt magyarok itták meg. A bécsi döntések, majd a világháború – ha lehet – még tovább mélyítette a szembenállást, különösen Romániával, amely a szlovák és a horvát bábállammal együtt hozzánk hasonlóan a náci Németország szövetségese volt. 1945 és 1948 között a demokráciáért küzdő magyar pártok és követőik, prominensen Bibó István, a múlt lezárásával őszinte jó viszonyt próbáltak kialakítani „a kelet-európai kisállamok" között, de ez a Beneš-dekrétumok következtében Csehszlovákiával reménytelen volt. A szovjet blokkba bezárva a hangosan hirdetett barátság és testvériség hamis jelszó és álságos gyakorlat volt. A magyar kisebbségek „kettős elnyomása", a nyelv- és iskolapolitika, az összefüggő magyarlakta területek kolonizációja miatt a felszín alatt egyre romlott a viszony Csehszlovákiával és még inkább Ceaușescu Romániájával, míg a korábban „láncos kutyának" nevezett Tito által egybetartott Jugoszláviával fokozatosan javult. Ausztria pedig a példa volt „az eltérő politikai és társadalmi rendszerben élő két ország" egyre jobb viszonyára.

A rendszerváltozások által teremtett új helyzetben magyar részről követett célokról már szóltam. A vártnál több ellenállás ellenére hét szomszédunk közül 1994-re néggyel kifejezetten jó, valóban baráti lett a

viszonyunk, a Horn-kormány pedig a két legnagyobb létszámú magyar közösséggel rendelkező Szlovákiával és Romániával is szerződést kötött „a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról”. (Lengyelország hasonló, minden területi igényről lemondó szerződést kötött szomszédaival, de – velünk ellentétben – ezek semmilyen belső vitához nem vezettek.)

Az is szomorú, hogy mennyire személy- és pártfüggők szomszédsági kapcsolataink. Szlovákiában korábban a szociáldemokrata Fico éles vitában állt a hasonló pártállású Gyurcsánnyal, majd Orbánnal egész jól kijött, hogy most, ellenzékben, példaképe és reménybeli szövetségese legyen. Caputová, a liberális elnök asszony viszont március 15-én szép szavakkal köszöntötte magyar polgártársait, ahogy 1997-ben Romániában a kereszténydemokrata parasztpárti Ciorbea miniszterelnök. Iliescu elnöksége alatt lehetetlen volt leküzdeni a magyar kisebbség iránti ellenszenvet, utóda, Constantinescu viszont bevette kormányába az RMDSZ-t, és jó kapcsolatot ápolt Budapesttel. Basescu elnökként még a tusnádfürdői Fidesz-táborba is elment, azóta viszont „szeparatista törekvéseket” tulajdonít a magyar kisebbségnek, a Romániába látogató magyar politikusokat pedig kiutasítással fenyegeti. Az 1990-es években Milošević, Szerbia elnöke idején kapcsolataink a mélyponton voltak, jelenlegi utóda, Aleksandar Vučić viszont legjobb barátjának nevezi a magyar miniszterelnököt.

Noha a magyar kedvezménytörvény, majd a magyar állampolgárság könnyített megszerzése éles kritikákat váltott ki szomszédaink egy részéből, mára ezt elfogadták. Horvátországgal és Szlovéniával viszonyunk az 1990-es évek meghitt viszonyához képest romlott, Románia esetében pedig mindent megteszünk, hogy a nagy történelmi terheket hordozó viszony ne javuljon, Szlovákiával azonban a tendencia határozottan javuló. Ukrajnával az 1990-es években kifejezetten barátok voltunk, a nemzeti kisebbségek jogait Kijiv a nemzetközi fórumokon támogatta, belül meg érvényesítette. 2000 után sajnos egyre jobban szűkíti magyar kisebbsége jogait. Válaszként a magyar kormány blokkolni próbálta szomszédja közeledését a NATO-hoz, a háború kitörése óta pedig viszonyunk ellenséges, aminek a Kárpátalján élő magyarok az első számú kárvallottjai. Két kérdésben azonban egyértelműen elismerést érdemelnek az egymást váltó magyar kormányok: sokoldalú erkölcsi és anyagi támogatásban részesítik a határon túli, „külhoni” magyarokat – még ha a kedvezményezett személyek és programok egy része részrehajló is. A szomszédos országokból háború, diszkrimináció vagy pusztán a jobb megélhetés reményében érkező menekülteket és áttelepülőket segítőkészen fogadjuk.

Hogy 103 évvel a békeszerződés aláírása után a Trianon által kreált Európában a szomszédsági kapcsolatok jövője ne ijesztő, hanem mosolygó legyen, az mindnyájunknak, magyaroknak és a szomszéd népeknek az érdeke és felelőssége.